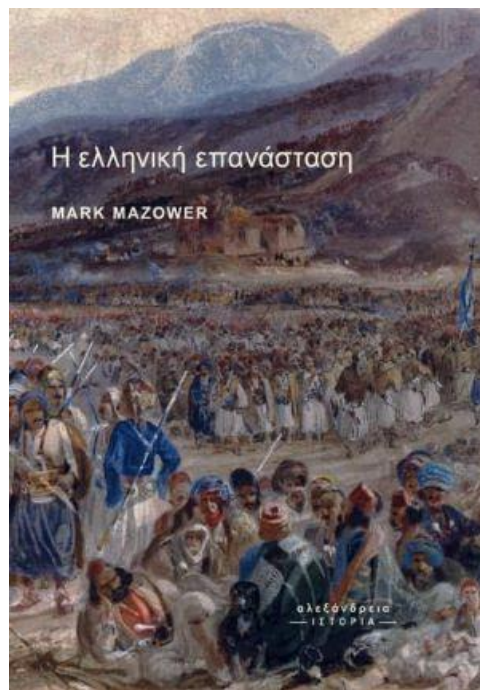

Βιβλιοπαρουσίαση

Η Ελληνική Επανάσταση του Mark Mazower¹

Ουτκού Οζέρ

Ο συγγραφέας είναι ένας από τους συγγραφείς που έχουν δημοσιεύσει βιβλίο για την Ελληνική Επανάσταση του 1821, με αφορμή την επέτειο των 200 χρόνων από τα γεγονότα. Από τον Mazower αναμενόταν, ο οποίος πρόσφατα έγινε επίτιμος Έλληνας πολίτης, να γράψει ένα τέτοιο βιβλίο καθώς η ελληνική ιστορία είναι ένα από τα εξειδικευμένα θέματα μελέτης του και έχει ήδη δημοσιεύσει επιτυχημένα βιβλία για σημαντικά γεγονότα της ελληνικής ιστορίας (Mazower, 1991, 1993, 2000, 2004, 2008). Επίσης, το *Αθηναϊκό Ακαδημαϊκό Περιοδικό* έχει δημοσιεύσει και αρκετά άλλα άρθρα και βιβλιοπαρουσιάσεις ιστορικού περιεχομένου (βλ. Δημητριάδης, 2021, Οζέρ, 2021, Παπανίκος, 2021α, 2021β, 2021γ, 2022, Πατρίκιος, 2021).

Παράλληλα με την απονομή της τιμητικής ιθαγένειας για «την προβολή της Ελλάδας, της μακράς ιστορίας και του πολιτισμού της στο διεθνές ευρύ κοινό» (Καθημερινή, 2022), ο Mazower συμμετείχε επίσης στην επιτροπή Ελλάδας 2021, η οποία ιδρύθηκε για να οργανώσει τον εορτασμό των 200 χρόνων από την ελληνική επανάσταση και για την προώθηση της ελληνικής ιστορίας. Ωστόσο, όπως εξηγεί, είχε ήδη αρχίσει να δημιουργεί το βιβλίο αυτό εδώ και μια δεκαετία, ενώ η Ελλάδα αντιμετώπιζε μια οικονομική κρίση, η οποία τον έκανε να αναρωτηθεί αν η Ευρώπη ζούσε το τέλος του κυρίαρχου εθνικού κράτους, τι πραγματικά ήταν η ανεξαρτησία και τι σήμαινε για μια χώρα όπως η Ελλάδα όπως φαινόταν τότε «το τίμημα για την παραμονή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη μπορεί κάλλιστα να είναι η απώλεια της

¹Γι' αυτήν την κριτική χρησιμοποιείται η αγγλική έκδοση του βιβλίου: Mark Mazower (2021). *Η Ελληνική Επανάσταση: 1821 και η Δημιουργία της Μοντέρνας Ευρώπης*, Βιβλία Πενγκουίν.

ανεξαρτησίας της» (Mazower, 2021). Γυρνώντας έτσι πίσω στον χρόνο στην ανάδυση αυτής της ανεξαρτησίας.

Σύμφωνα με τον Mazower, τα γεγονότα που άρχισαν με τις εξεγέρσεις του 1821 και κατέληξαν με την πιστοποίηση της Ελλάδος ως ανεξάρτητο κράτος ήταν μια επανάσταση. Δε διστάζει με αυτήν την ορολογία. Σε αντίθεση με πολλούς άλλους ιστορικούς που το ορίζουν ως ένα πόλεμο ανεξαρτησίας, ο Mazower, το ορίζει ως επανάσταση και το βλέπει ως ένα κομμάτι του μισού αιώνα επαναστάσεων που ξεκίνησαν με την Αμερικάνικη Επανάσταση. Την εποχή που οι Έλληνες αντιστέκονταν εναντίον της Οθωμανικής κυριαρχίας, υπήρχαν παράλληλες εξεγέρσεις στην Ισπανία και την Ιταλία, που όμως απέτυχαν σε αντίθεση με της Ελλάδος. Αλλά δεν ήταν αυτός ο λόγος που ο Mazower όριζε την ελληνική περίπτωση ως επανάσταση. Το κάνει επειδή οι Έλληνες όχι μόνο κατάφεραν να ανατρέψουν τους ηγεμόνες τους και να ιδρύσουν ένα νέο κράτος, αλλά παρέσυραν επίσης «μια ολόκληρη κυβερνητική φιλοσοφία και τους θεσμούς που την είχαν υποστηρίξει» (Mazower, 2021). Η ελληνική επανάσταση σύμφωνα με τον Mazower χαρακτηρίστηκε από «τη νομιμότητα των δυναστειών, αλλά και του έθνους, της πίστης, του καπιταλισμού και της συνταγματικής εκπροσώπησης».

Παρόλο που δεν είναι εξακριβωμένο πόσο τα γεγονότα και οι συντελεστές της ελληνικής επανάστασης οδηγήθηκαν από την ιδέα της δημιουργίας του έθνους, είναι βέβαιο ότι ήταν απολύτως σημαντική καθώς άνοιξε το δρόμο για την ίδρυση εθνικών κρατών, που κάποτε διοικούνταν από ξένους κυβερνώντες. Πράγματι, σε λιγότερο από έναν αιώνα μετά την ίδρυση του ελληνικού έθνους-κράτους, ο κόσμος θα διοικείτο από αυτά τα κράτη, αλλάζοντας τη συνολική δομή του διεθνούς συστήματος. Γι' αυτό και ο υπότιτλος του βιβλίου του Mazower, που δεν υπάρχει στην ελληνική μετάφραση, «Η Ίδρυση της Μοντέρνας Ευρώπης» είναι πράγματι πολύ σημαντικός. Γιατί ο Mazower δεν αφηγείται μόνο την ιστορία των γεγονότων που διαδραματίστηκαν μεταξύ του 1821 και του 1830, αλλά τα τοποθετεί και στο ευρωπαϊκό και ευρύτερο διεθνές πλαίσιο.

Όσο και αν ο Mazower ορίζει το 1821 ως επανάσταση, αναφέρει επίσης ότι αυτή δεν ήταν η ορολογία που χρησιμοποιούσαν οι Έλληνες, παρά μόνο οι μορφωμένοι, οι επηρεασμένοι από τα ευρωπαϊκά ιδεώδη. Το ίδιο ισχύει και για την ιδέα του έθνους. Εξηγεί ότι η πίστη ήταν η «υπαρξιακή διαχωριστική γραμμή» και επίσης ήταν ένας από τους λόγους «για τον οποίο ο ελληνικός πόλεμος της ανεξαρτησίας έφτασε σε επίπεδα βίας ανύπαρκτα στις άλλες εξεγέρσεις στη νότια Ευρώπη» (Mazower, 2021). Το επίπεδο βίας, που χρησιμοποιήθηκε και από τις δύο πλευρές, ελληνική και οθωμανική, όπως απεικονίζεται από τον Mazower χωρίς να παραβλέπεται, θεωρείται ο λόγος για τον οποίο Έλληνες και Τούρκοι δεν μπορούσαν πλέον να ζήσουν μαζί. Ο λόγος σχεδόν ίδιος εκατό χρόνια αργότερα, όταν αποφασίστηκε η ανταλλαγή πληθυσμών. Μία από τις πιο σημαντικές πτυχές της αφήγησης του Mazower είναι ότι συνέχεια αναφέρει ότι στην πραγματικότητα δεν υπήρχαν προβλήματα μεταξύ των «απλών» ανθρώπων, των Ελλήνων και των Μουσουλμάνων. Το ίδιο θέμα έχει απεικονιστεί και σε πολλές άλλες μελέτες, που επικεντρώνονται στις μεταγενέστερες συγκρούσεις που έλαβαν χώρα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας τα τελευταία χρόνια, όπως ο ελληνοτουρκικός

πόλεμος του 1919-1922, που οδήγησε στην ανταλλαγή πληθυσμών, 6-7 Σεπτεμβρίου 1955, με την εκδίωξη των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης το 1964, και τέλος το Κυπριακό. Ο Mazower από την άλλη δείχνει όχι μόνο ότι οι Έλληνες και οι Μουσουλμάνοι όντως ζούσαν μαζί ειρηνικά, αλλά και πόσο όμοιοι ήταν στην πραγματικότητα. Όμως τελικά αυτό που συνέβη ήταν η εξαφάνιση του τουρκικού πληθυσμού από τα εδάφη που ορίστηκαν ως νέο ελληνικό κράτος. Ακόμα, οι μάχες από την αρχή της επανάστασης μέχρι την ίδρυση του νέου κράτους δεν γίνονταν πάντα μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών. Για μεγάλο μέρος του χρόνου στο ενδιάμεσο οι Έλληνες τσακώνονταν και μεταξύ τους.

Ο εμφύλιος μεταξύ των Ελλήνων, που ακολούθησε αμέσως μετά την επανάσταση έχει αναλυθεί εκτενώς από τον Mazower. Η ανάλυσή του βοηθά στην κατανόηση των κατά τα άλλα περίπλοκων κομμάτων, δικτύων, συμμαχιών και κινήτρων που οδήγησαν στον εμφύλιο πόλεμο. Ένα από τα εντυπωσιακά στοιχεία για την ελληνική επανάσταση ήταν η έλλειψη ηγεσίας που θα ενοποιούσε το κίνημα. Είναι αλήθεια ότι υπήρχαν αρκετές σημαντικές προσωπικότητες που διαμόρφωσαν το κίνημα· κάποια στιγμή και αυτές οι προσωπικότητες παρουσιάζονται από τον Mazower σε όλο το βιβλίο. Αλλά είναι επίσης αλήθεια ότι όλοι αυτοί οι άνθρωποι είχαν αντικρουόμενες προτεραιότητες που εμφανίστηκαν λόγω της απουσίας ενός ηγέτη που θα συμβιβάζοταν ή θα υπονόμει αυτές τις συγκρούσεις. Ακόμη και η Φιλική Εταιρεία, η ελληνική μυστική εταιρεία, δεν μπορούσε να παίξει αυτόν τον ρόλο, καθώς η ίδια η οργάνωση δεν είχε επίσης αρχηγό και σύντομα έγινε μόνο ένα από τα μέρη της σύγκρουσης. Το αναπόφευκτο αποτέλεσμα ήταν ένας εμφύλιος πόλεμος που ξεκίνησε λίγο μετά το 1821.

Ένα άλλο μέρος της διαδικασίας ήταν οι ευρωπαϊκές δυνάμεις. Το θέμα της ξένης επέμβασης, που είναι μια άλλη πτυχή που έκανε την ελληνική επανάσταση ευρωπαϊκό γεγονός, συζητείται ευρέως από τον Mazower σε όλο το βιβλίο.² Το ζήτημα της ξένης επέμβασης κατά την ελληνική επανάσταση έφερε επίσης κάποιες καινοτομίες και άνοιξε το δρόμο και για άλλες στο διεθνές σύστημα σύμφωνα με τον Mazower. Μας πληροφορεί ότι ήταν ο Καποδίστριας -ο μελλοντικός πρώτος πρωθυπουργός της Ελλάδας- που κατηγόρησε τον Σουλτάνο «ότι κήρυξε πόλεμο στους δικούς του χριστιανούς υπηκόους» και προειδοποιώντας ότι «ο Χριστιανικός κόσμος μπορεί να μην είναι διατεθειμένος να στέκεται επ' αόριστον να παρακολουθεί «την εξόντωση του χριστιανικού λαού» και για πρώτη φορά στις διεθνείς υποθέσεις φύτεψε «την ιδέα να δικαιολογηθεί μια πιθανή επέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις ενός άλλου κράτους για ανθρωπιστικούς λόγους» (Mazower, 2021). Ο Mazower δείχνει πώς η ξένη παρέμβαση ήταν στο μυαλό του ελληνικού λαού μέσω κειμένων που «προέβλεπαν την επέμβαση του Ρώσου Τσάρου ή άλλων συμμάχων χριστιανών μοναρχών της Ευρώπης», παρόλο που ούτε η Ρωσία ούτε κανένα άλλο ευρωπαϊκό κράτος ήταν πρόθυμοι να παρέμβουν υπέρ των Ελλήνων, οι φήμες ότι η Ρωσία υποστήριζε τους Έλληνες και ότι σύντομα θα αναλάμβανε δράση για να τους βοηθήσει, διατηρήθηκαν σκόπιμα ζωντανές,

²Βλέπε επίσης, Papanikos (2022).

προκειμένου να διατηρηθεί η συμμετοχή του κοινού στην εξέγερση όπως τα έγγραφα του Mazower. Σύμφωνα με τον ίδιο, «η υπόθεση ότι η Εταιρεία υποστηρίχθηκε από τον Τσάρο και το ρωσικό κράτος» ήταν ο κύριος λόγος της επιτυχίας της οργάνωσης, για την οποία ο Mazower αναφέρει ότι έγινε η πιο επιτυχημένη από τις μυστικές εταιρείες της εποχής, παρόλο που «σίγουρα δεν ήταν η μεγαλύτερη από αυτές» (Mazower, 2021). Η πιο σημαντική επιτυχία αυτού του είδους των κοινωνιών που έγινε «θεμελιώδες χαρακτηριστικό της πολιτικοποίησης του ευρωπαϊκού πολιτισμού μετά το 1815» σύμφωνα με τον Mazower ήταν ο τρόπος με τον οποίο διαμόρφωσαν την κοινή γνώμη, η οποία εμφανίστηκε ως μια «νέα δύναμη» που απειλούσε το σύστημα του Κογκρέσου και ήταν η ελληνική περίπτωση που αποκάλυψε «για πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία τη μεταμορφωτική διεθνή δύναμη της κοινής γνώμης» (Mazower, 2021). Γίνεται αναφορά σε έναν Βρετανό φιλέλληνα που όρισε αυτή τη δύναμη ως την «αυτοκρατορία της γνώμης». Πράγματι, οι πιέσεις της κοινής γνώμης ενόψει της ελληνικής αποχώρησης κατά των αιγυπτιακών δυνάμεων που κλήθηκαν από τον Οθωμανό σουλτάνο ήταν αυτές που έπεισαν τις Μεγάλες Δυνάμεις να αναλάβουν δράση. Τα συνέδρια και οι συνθήκες που οργάνωσαν αυτή την παρέμβαση που οδήγησε στη Ναυμαχία του Ναβαρίνου και στη συνέχεια στην ανεξαρτησία της Ελλάδας θεωρούνται επίσης πρωτοπόρα ως προς το διεθνές σύστημα σύμφωνα με τον Mazower. Εξηγεί ότι οι «διπλωματικές διασκέψεις παρείχαν ένα μοντέλο διαχείρισης της ειρήνης στον κόσμο και πράγματι η διάδοση της αρχής της εθνικής αυτοδιάθεσης στο τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου συμβάδισε με την ίδρυση της Ένωσης των Εθνών – ο πρόδρομος των Ηνωμένων Εθνών και το τοπίο των διεθνών οργανισμών που κατοικούμε σήμερα» (Mazower, 2021).

Το βιβλίο του Mazower αφηγείται την ελληνική πλευρά των γεγονότων. Αυτό σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι πρόκειται για μια προκατειλημμένη ή πλευρική αφήγηση. Αντιθέτως, περιλαμβάνει πολλές πτυχές και λεπτομέρειες που θα μπορούσαν να αγνοηθούν σε μια κατά τα άλλα αφήγηση που ευνοούσε την ελληνική πλευρά. Η οθωμανική αντίδραση στα γεγονότα ή τα όσα συνέβαιναν στην πρωτεύουσα περιγράφονται φυσικά αλλά δεν βρίσκονται στο επίκεντρο της μελέτης. Αυτό είναι φυσικό, όταν σκεφτόμαστε γιατί έγραψε αυτό το βιβλίο και υπό ποιες συνθήκες. Ωστόσο, παρέχει έναν πλούσιο οδηγό για περαιτέρω μελέτη και μια ακόμη πιο πλούσια βιβλιογραφία για όσους ενδιαφέρονται για το θέμα. Ομοίως, το βιβλίο περιλαμβάνει εικόνες που βοηθούν στην οπτικοποίηση της ιστορίας, αν τις κοιτάξει κανείς πριν διαβάσει το βιβλίο. Συνολικά, το «Η Ελληνική Επανάσταση: 1821 και το Δημιουργώντας τη Μοντέρνα Ευρώπη», όπως όλα τα έργα του Mazower, είναι μια ικανή έρευνα και αφήγηση. Ενώ όσοι συναντούν την ελληνική επανάσταση για πρώτη φορά, θα κατανοήσουν πλήρως τους διάφορους παράγοντες, τα γεγονότα και τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές δυναμικές που κρύβονται από πίσω, και όσοι γνωρίζουν όχι μόνο θα ανακαλύψουν πολλές λεπτομέρειες αλλά και θα απολαύσουν τις διεξοδικές αναλύσεις του Mazower, που βοηθά στην κατανόηση της σύγχρονης Ελλάδας. Όπως αναφέρει ο Mazower «η συμμετοχή στην επανάσταση ήταν λίγο-πολύ προϋπόθεση για μια πολιτική καριέρα και οι περισσότεροι από τους πρώτους πρωθυπουργούς της χώρας ήταν πρώην πρωταγωνιστές του αγώνα» (Mazower,

2021). Ο αντίκτυπος της επαναστατικής περιόδου δεν περιορίζεται σε αυτό. Οι πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές δομές, τα ζητήματα και οι συμμαχικές συγκρούσεις της περιόδου έχουν αποτυπωθεί στο ελληνικό κράτος. Μαζί με αυτήν την εγχώρια δυναμική, η ευρωπαϊκή συμμετοχή έπαιξε επίσης καθοριστικό ρόλο. Ο Mazower έχει λοιπόν δίκιο στην προσπάθειά του να βρει απαντήσεις για το ζήτημα της ανεξαρτησίας της Ελλάδας, στη σειρά των γεγονότων που ξεκίνησαν πριν από 200 χρόνια. Όσοι ενδιαφέρονται για το τι συνέβη στη συνέχεια, συνίσταται να διαβάσουν τα άλλα βιβλία του Mazower για μερικά από τα σημαντικότερα κεφάλαια της ελληνικής ιστορίας.

Βιβλιογραφία

- Καθημερινή (2022, 30 Ιανουαρίου) *Στον Mark Mazower Απονεμήθηκε η Ελληνική Ιθαγένεια*. Καθημερινή. <https://www.ekathimerini.com/society/1176534/mark-mazower-receives-greek-citizenship/>.
- Mazower, M. (1991) *Η Ελλάδα και η Μεσοπολεμική Οικονομική Κρίση*. Clarendon Press.
- Mazower, M. (1993) *Μέσα στην Ελλάδα του Χίτλερ: Η Εμπειρία της Κατοχής, 1941-44*. Yale UP.
- Mazower, M. (2000) *Μετά το Τέλος του Πολέμου: Ανασυγκρότηση της Οικογένειας, του Έθνους και του Κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*. Princeton UP.
- Mazower, M. (2004) *Θεσσαλονίκη η Πόλη των Φαντασμάτων: Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι, 1430-1950*. HarperCollins.
- Mazower, M. (Επιμ.) (2008) *Δίκτυα Ισχύος στη Σύγχρονη Ελλάδα*. C. Hurst & Co Publishers Ltd.
- Δημητριάδης, Γ. (2021) Η Άγνωστη Συνεισφορά του Κωνσταντίνου Πολυχρονιάδη στην Προβολή της Ελληνικής Επανάστασης των Bertrand Bouvier – Matteo Campagnolo – Νίκου Νικολούδη – Ειρήνης Σαρίογλου. Βιβλιοπαρουσίαση. *Αθηναϊκό Ακαδημαϊκό Περιοδικό* 1(2): 163-165.
- Οζέρ, Ο. (2021) Ο Καποδίστριας στη Βιέννη: Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και «Η Ελληνική Επανάσταση». *Αθηναϊκό Ακαδημαϊκό Περιοδικό* 1(1): 43-60.
- Παπανίκος, Γ. Θ. (2021α) Τα Κρυφά Σχολεία Υπήρχαν, Αλλά Ήταν Παράνομα. *Αθηναϊκό Ακαδημαϊκό Περιοδικό* 1(1): 11-30.
- Παπανίκος, Γ. Θ. (2021β) Η Περιπετειώδης Ιστορία των Επαναστατικών Συνταγμάτων του 1821 - Η Θεμελιωτική Στιγμή της Ελληνικής Πολιτείας του Ξενοφών Κοντιάδη (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2021). Βιβλιοπαρουσίαση. *Αθηναϊκό Ακαδημαϊκό Περιοδικό* 1(2): 145-162.
- Παπανίκος, Γ. Θ. (2021γ) Αδαμάντιος Κοραής: Νυν Υπέρ Πάντων η Παιδεία. Επιφυλλίδα. *Αθηναϊκό Ακαδημαϊκό Περιοδικό* 1(2): 5-10.
- Παπανίκος, Γ. Θ. (2022) Ελλάδα και Τουρκία Έχουν Κοινό Μέλλον. Επιφυλλίδα. *Αθηναϊκό Ακαδημαϊκό Περιοδικό* 2(1): 5-9.
- Πατρίκιος, Ν. Ν. (2021) Ιωάννης Καποδίστριας: Ένα Αίνιγμα. *Αθηναϊκό Ακαδημαϊκό Περιοδικό* 1(1): 31-42.
- Papanikos, G. T. (2022) Wars and Foreign Interventions in Greece in the 1820s. *Athens Journal of History* 8(1): 9-30.